

Kitekintés

A CLW könyvtárában a LISA nyomtatott változatát már alig használják retrospektív keresésekhez. Aktuális információi miatt a legfrissebb számokat szokták használni, mert a CD-ROM-változatot évente csak kétszer aktualizálják. A nyomtatott változatra már sokan egyáltalán nem tartanak igényt.

A CD-ROM bevezetése nem csökkentette az online megrendelések számát, módosította azonban ezek összetételét. Az ERIC és a LISA online keresésére lényegesen ritkábban kerül sor, növekszik a viszont a CD-ROM-on elérhető adatbázisok keresettsége. Más könyvtárakban – pl. a Vanderbilt

Egyetemen – a CD-ROM bevezetése utáni első két évben az online keresések száma 60%-kal csökkent.

Az OCLC felmérése szerint a CD-ROM termékek eladása felülmúlja a gyártók várakozásait. 1988-ban az OCLC tagkönyvtárai 44%-ban, a főiskolai könyvtárak 84%-ban használtak CD-ROM termékeket. A kereslet további növekedése várható nemcsak az USA-ban, hanem Európában is. A CD-ROM mint új média eredményesen használható kisebb és szakosodott könyvtárakban is.

/OBERHAUSER, O.: CD-ROM in der Benutzung. = *Biblos*, 38. kötet, 3. sz. 1989. p. 144–153./

(Nagy Gábor)

Egy könyvtárosegyesületi CD-ROM kiadvány: Ki kicsoda a könyvtárosi és információs szakmában Észak-Amerikában?

A Könyvtári és információs szakemberek mutatója (*Directory of Library and Information Professionals = DLIP*) címen 1988-ban az Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association = ALA) kiadásában megjelent CD-ROM kiadvány az első próbálkozás arra, hogy a könyvtárosok és információs szakemberek szakmai szervezete saját kiadói tevékenységében is alkalmazza a CD-ROM technikát. Ez a lemez a megfelelő nyomtatott kiadvánnyal párhuzamosan jelent meg, és logikus folytatása volt az ALA addigi kiadói tevékenységének.*

Előzmények

Az ALA első ilyen tárgyú kiadványa még 1933-ban jelent meg "Ki kicsoda a könyvtári szolgáltatásban?" (*Who's Who in Library Service*) címmel, és 5764 szakember adatait tartalmazta. Ennek nem volt igazi anyagi sikere, ezért a második kiadás ugyanezzel a címmel, de már 8869 szakember adataival csak 10 év elteltével jelent meg. A harmadik, 11 000 szakember adatait tartalmazó kiadás 1955-ben jött ki, és már alcímet is kapott: "Az Egyesült Államok és Kanada hivatásos könyvtárosainak életrajzi mutatója" (*A Biographical Directory of Professional Librarians of the United States and Canada*). Ez a kiadás több egyesület és vállalat közös vállalkozása volt. A negyedik kiadás 1966-ban a harmadikkal azonos címmel jelent meg, és 20 000 szakember adatait tartalmazta.

Jelentős lépés volt az 1970-es ötödik kiadás, amely az eddigi alcímet kapta címül, zárójeles utalással az előző kiadások címére. Ez volt ugyanis az első, amely számítógépes fényszedéssel készült. Az új technika ekkor még éretlennek bizonyult, a kiadvány csak nagy késéssel és sok hibával készült el. A több mint 3000 eladott példány ellenére ez a kiadás sem

volt sikeres anyagilag. Ennek ellenére engedtek a jelentkező igénynek, és 1982-ben megjelentették a hatodik kiadást, amely viszont hozott is némi nyereséget. Ez követte a szakma fejlődését, és "Ki kicsoda a könyvtári és információs szolgáltatásban?" (*Who's Who in Library and Information Services*) címmel jelent meg.

A hetedik kiadás

A kiadvány fő célja, hogy az egyesület információval lássa el tagjait. Nem hanyagolható el azonban a másodlagos cél sem: bevételre tenni szert, hogy abból az egyesület más tevékenységeit finanszírozhassa. Az ALA bevételeinek ugyanis közel a fele a kiadói tevékenységből származik.

Az egyesületnek jelentős szerepe van a szakterületéhez kapcsolódó műszaki fejlesztésben. Részt kell vállalnia a szabványok és irányelvek kidolgozásában, valamint saját tagjainak az új technikára történő oktatásában. Logikus lépés tehát, hogy közvetlen hasznát is kíván nyerni abból az új technikából, amelynek a kifejlesztésében így részt vett, és amely a könyvtárakban már megtalálható. Az új technika alkalmazása során azonban a minimumra kell leszorítani az anyagi kockázatot, hiszen az egyesület kiadói tevékenységéért felelni kell az ALA tagjai előtt. A DLIP alkalmasnak látszott arra, hogy az ALA első CD-ROM kiadványa legyen.

Az ALA nem nyomtatott publikációs tevékenysége 1984-ben kezdődött az ALANET online szolgáltatóközpont létrehozásával. Ez az egyesület saját könyvtárában (Headquarters Library) működik, és elektronikus postai szolgáltatást, online adatbázisokat és támafolyó szolgáltatást nyújt.

Az ALA másik nem nyomtatott publikációs tevékenysége a *Library Video Magazine* című kazettafolyóirat, amelyet 1986 óta a Library Video Network céggel együtt ad ki.

* A CD-ROM kiadvány hozzáférhető az Országos Műszaki Könyvtárban. – A ref.

1985-ben alakult meg az ALA kebelében az a csoport, amelynek feladata a korszerű publikálási technika bevezetése. Ennek eredménye volt 1987–88-ban a *Booklist* című szemlefelvétel szerkesztésének automatizálása, 1988–89-ben pedig egy saját szövegszerkesztő rendszer installálása.

1986 szeptemberében alakult meg az ALA kiadón belül az információs technika kiadói részlege. Ez tevékenysége középpontjába állította a nem nyomtatott kiadványokat, hangsúlyozva az ALA elkötelezettségét az új technika iránt. Ez a részleg kapta a DLIP kiadásának feladatát is. Erre 1986 augusztusában jött létre közös vállalkozás a Research Publications cég J. Dick Publishing nevű részlegével, amelynek már voltak tapasztalatai az életrajzi mutatók számítógépes szerkesztésében, és élénken érdeklődött a CD-ROM technika iránt is.

A közös vállalkozásra kötött szerződés szerint a CD-ROM kiadás nem melléktermék, hanem önálló kiadvány. A J. Dick Publishing kapta a nyomtatott kiadvány és az adatbázis terjesztésének jogát, az ALA a CD-ROM kiadványét. A nyomtatott változat 1988 januárjára, a CD-ROM-változat ugyanez év májusára jött ki, és 42 890 nevet tartalmaznak, többet, mint bármelyik addig megjelent könyvtárosi életrajzi mutató.

A közös vállalkozás megalapítása idején a CD-ROM technikát már széles körben alkalmazták (katalógusok, adatbázisok stb.), és a CD-ROM olvasók száma a könyvtárakban elegendően nagy volt a terv megalapozásához.

Már az 1982-es hatodik kiadás idején felmerült, hogy a kiadvány anyagából adatbázis is készüljön. Ezt akkor megakadályozta a szükséges technika és a szükséges piac hiánya. A visszajelzések azonban egyértelműen arra utaltak, hogy jelentős az igény a számítógéppel elérhető változat iránt. Vannak viszont olyan felhasználási célok, amelyekre a nyomtatott változat felel meg igazán, ezért ennek elhagyására nem is gondoltak.

Az életrajzi adatbázis elég kis méretű, mindössze 38 Mb-ot, ezért a CD-ROM technika ismert előnyei közül itt nem a nagy tárolókapacitás a döntő, hanem a jó keresési lehetőségek, valamint az adatok utófeldolgozásának jó lehetősége. A távoli online elérés változata sem műszaki, sem anyagi szempontból nem látszott előnyösnek.

A CD-ROM előállító kiválasztása 1986 végén kezdődött. A feladatok tükrében világos volt, hogy az adat-előkészítéstől a szoftverkészítésen és a sokszorosításon át a terjesztésig tartó teljes előállítási vertikummal rendelkező partnert kell választani. A Seattle-ben 1987 márciusában tartott CD-ROM konferencia (The Second International Microsoft Conference on CD-ROM) adott alkalmat a potenciális partnerek áttekintésére. A fő kiválasztási szempont az információkereső programrendszer színvonala (képernyőbeosztás, színek és ablakok használata, működési sebesség, könnyű használhatóság, keresési és utófeldolgozási lehetőségek stb.) volt.

Az ajánlatkérés alapvető követelménye volt, hogy a készítendő CD-ROM kiadvány feleljen meg a High Sierra-szabványnak. Lényeges szempont volt az is, hogy a kiadvány ára ne haladja meg az 500 dollárt. Az öt céghez kiküldött ajánlatkérésre a válaszok egyike sem elégítette ki maradéktalanul valamennyi szempontot. A választás végül 1987 októberében a *Knowledge Access Internationalra* esett, amelynek jó tapasztalatai voltak a *directory* típusú kiadványok terén, *KAware Retrieval System* nevű keresőrendszere pedig bizonyos igazításokkal jól megfelelt a célnak.

A kiadvány fogadtatása és jövője

Néhány hónap telt csak el a kiadvány megjelenése óta, még nem jelentek meg részletes szemlék róla, így kicsit korai a fogadtatását értékelni.

A termék marketingtervében szereplő alkalmazási lehetőségek közül sokat igazoltak a bemutatókon kapott reagálások és a megrendelések. Ilyen alkalmazások például a dolgozók és külső munkatársak toborzása, a piackutatás, a címlisták fejlesztése, a szakmai felmérések, a szövetség bizottsági munkája, valamint a szerzők és előadók azonosítása. 1988 júliusára már három olyan készülő disszertációról érkezett hír, amelyek a kiadványra alapozott felméréseket dolgoztak fel.

A kiállítási bemutatókon sok látogató lelkesen fogadta a kiadványt, és maguk is új felhasználási lehetőségeket ajánlottak. Voltak azonban olyanok is, akik csak látni akarták benne a saját nevüket, de nem tudták, mit kezdjenek vele.

Azt is megmutatta azonban a kiállítási fogadtatás, hogy még mindig kevés a működő CD-ROM berendezés. Sokan kifogásolták, hogy külön ötven dollárt ki kell adniuk az MS-DOS CD-ROM Extensions beszerzésére, holott más CD-ROM kiadványokhoz erre nem volt szükség. Felmerült az az aggodalom, hogy vajon a most beszerzett hardver jó lesz-e a következő CD-ROM kiadványokhoz is. A könyvtárosok ebben az esetben tulajdonképpen a szabványosítást igényelték, a keserűségük mégis a szabványt követő termék ellen fordult, mert ahhoz nem tudták felhasználni azt a berendezést, amelyet korábban egy, a szabványt megelőző vagy figyelmen kívül hagyó kiadványhoz szereztek be.

Sok potenciális felhasználó számára jelentett akadályt, hogy még nem volt CD-ROM berendezésük. Ezek egy része azt mondta, hogy addig nem is hajlandó beszerezni, amíg olyat nem kap, amely helyi hálózatba köthető.

Bár a könyvtárosok a CD-ROM információs kiadványok első propanálói közé tartoztak, mégis viszonylag lassúak voltak a tényleges igénybevitel terén.

A könyvtárak erős érzékenysége miatt a kiadvány árát nem lehetett 500 dollár fölé vinni. Végül a kétkötetes nyomtatott változat ára 345 dollár, a CD-ROM-változaté pedig 495 dollár lett. Bár többek szerint a CD-ROM-változat ára méltányos a nyomtatott változathoz képest, sokan mindkettőt túl magasnak tartják.

Ami a kiadvány tartalmát illeti, a kérdőíveket a címzettek mintegy kétharmada nem küldte vissza, de a visszaküldött kérdőívek egy részén is voltak kitöltési hiányosságok, amelyekhez adatrögzítési és korrek-túrahibák is járultak. Végül kb. 23 000 személy adatai kerültek be a kiadványba a kérdőívek alapján, ez a szerkesztőség döntése szerint kb. 20 000 személynek az ALA nyilvántartásából bevitt alapada-taival egészült ki.

Egy új kiadványnál – különösen, ha új típusú in-formációhordozón jelenik meg – természetes a kritika. Már az első példányok kiküldése nyomán érkeztek rá megjegyzések és fejlesztési javaslatok, például, hogy javítani kell a dokumentációt és a képernyőn kapható segítő információt.

Külön szót érdemel a kritikai megjegyzések egy csoportja. Az ugyanis, hogy a kereső programrend-szer túlságosan különbözik más hasonló rendszerektől. Most, hogy a műszaki szabványosítás megoldódott, felmerült az igény a kereső programrendszerek

szabványosítása iránt. Ez az igény azonban nem méltányolható, mert a különböző célú kiadványok keresőrendszerének közös nevezőre hozása szegé-nyitné a keresési lehetőségeket.

Felmerült olyan igény, hogy a DLIP aktualizálása rendszeres időközönként történjen, mint sok más CD-ROM kiadványé. A DLIP elődjeinek a története azonban azt mutatja, hogy a munka zömét ennél a kiadványnál nem a technikai előállítás adja, hanem az adatgyűjtés, amely nem lett könnyebb a CD-ROM technika bevezetésével. Ennek ellenére a következő kiadás tervei már kezdenek kirajzolódni. Elképzelhető, hogy az már több más adatbázissal közös lemezen jelenjen majd meg.

/LEE, J. M.: *Association commitment to CD-ROM publishing: development of the Directory of Library and Information Professionals*. = *Laserdisk Professional*, 2. köt. 2. sz. 1989. p. 44– 53./

(Válas György)

Mennyire elégedettek a használók a CD-ROM-mal?

1968. március és 1988. december között a nashville-i *Vanderbilt Egyetem* könyvtáraiban felmérést végeztek arról, mennyire vannak a felhasználók megelégedve a CD-ROM adatbázisokkal. A vizsgálatba az egyetem 10 könyvtárát vonták be, ahol összesen 21 munkaállomáson 40 CD-ROM termék használható. Néhány CD-ROM adatbázis esetében több változatot is vizsgáltak: az ERIC három, a MEDLINE négy és a GPO *Monthly Catalog of U.S. Government Publications* három változatát.

A felméréshez egyoldalas kérdőívet használtak, amely 19 kérdést tartalmazott; egyes kérdések eltérő megfogalmazásával a három helyszín sajátosságait is figyelembe vették. Vizsgálati hónapként az októbert választották, a kijelölt felmérési blokk alatt minden CD-ROM-használót bevontak a kutatásba, de a lemezeket egyébként gyakran használó könyvtárosok nem szerepeltek a felmérésben. A megfigyelések a nyitvatartási idő 40–45%-ára terjedtek ki. A viz-szátérő használókat akkor vették bele újra, ha a korábbiól eltérő témát kerestek. Az adatok feldolgozása az SPSSX statisztikai programcsomag segítségével történt.

Az eredményekből kiderült, hogy a legfontosabb tényező az *előzetes keresési tapasztalat* volt: akik már ismerték a rendszert, általában elégedettebbek voltak a kapott információkkal, míg az első használók nehezebben kezelhetőnek tartották a rendszereket. A megkérdezettek legnagyobb része tanulmányi cél-ra, valamely egyetemi dolgozathoz (37,6%) vagy kutatáshoz (44%) vette igénybe a CD-ROM-ot. A lehetséges keresési stratégiák közül a *tárgy szerinti* keresés dominált (89,2%), szerző vagy cím szerint sokkal kevesebben kerestek (22,1 és 16,2%). Az egyéb források közül az online katalógust, más opti-

kai lemezes adatbázisokat és – a válaszoknak mindössze 21,4%-ában – nyomtatott repertóriumokat említettek. A referenzkönyvtárostól a megkérde-zettek 19,3%-a kért segítséget.

Arra vonatkozóan, hogy a kísérleti személyek hogyan tanulták meg az adatbázisok használatát, a nagy többség (72%) a könyvtárosokat jelölte meg, 20% felett említették a próbálgatást, a használók 17,8%-a pedig az online képernyős magyarázatokból (help screen) sajátította el a tennivalókat. A megfigye-lés során az is kiderült, hogy sokan (pl. az oktatók) a munkaállomások mellett elhelyezett áttekintő táblá-zatokat és kézikönyveket is igénybe veszik.

A legnépszerűbb adatbázisok: *PsycLit*, *ERIC*, *Social Sciences Index*, *Applied Science and Technology Index*, valamint a *Readers' Guide to Periodical Literature* és a *PAIS*. A legegyszerűbben kezelhe-tők: a *Bowker (Books in Print Plus és Ulrich's Plus)*, a *Cambridge (Life Sciences Collection)*, a *DIALOG (ERIC)* és a *WILSONDISC* termékek (*Art Index, Humanities Index, MLA International Bibliography*).

A keresések közel 40%-a maximum 15 percig tar-tott, több mint 33%-uk 15–30, 17%-uk 30–45 per-cet vett igénybe. A megkérdezettek úgy vélekedtek, hogy sokkal több időbe került volna az adatbázisok nyomtatott változatainak használata (2,8%-uk a CD-ROM nélkül el sem végezte volna a keresést).

A CD-ROM adatbázisokat használók kedvelték ezt a szolgáltatási formát, és barátaiknak is ajánlották.

/STEFFEY, R. J.–MEYER, N.: *Evaluating user success and satisfaction with CD-ROM*. = *The Laserdisk Profes-sional*, 2. köt. 5. sz. 1989. p. 35– 45./

(Mándy Gábor)